

Donosimo dio govora prof. Dejana Jovića, na komemoraciji žrtvama ustaškog terora u Banskom Grabovcu 28. srpnja 2019.

“Nemojmo se zavaravati da je ustaštvo tek tako „sletjelo“ (poput padobrana) u naš prostor, niti da je bilo samo nametnuto izvana. Ne, ono je imalo svoje korijene u nacionalističkim ideologijama koje su se razvijale i kod nas, a ne samo drugdje u Srednjoj Evropi. Te iste ideologije nisu ni do danas, nažalost, nestale – niti će ikada nestati, bez obzira na historijske poraze koje su u prošlosti doživjele. Ideologije ne umiru, one se samo ponekad uspavaju i pretvaraju se da su „mrtve“, a time i samo stvar prošlosti, ali lako ožive kad se stvore uslovi za to. Zato je važno da stalno, iz godine u godinu, analiziramo gdje se nalazimo u odnosu prema takvim opasnostima, a komemoracije su dobra prilika za to.

Obično se okupljamo pod sloganom „antifašizam“. I naši protivnici nas tako nazivaju, danas već koristeći riječ „antifašizam“ kao uvredu. Ali, bilo bi korisnije kada bismo jasno rekli na koji to fašizam mislimo. Čije su žrtve ovih 1,285 Srba koji su ovdje sahranjeni? Tko su, u ovom konkretnom slučaju i mnogim drugima, bili ti fašisti?

To su bile ustaše. To treba jasno reći. Umjesto da govorimo generalizirajući i prebacujući fokus na neki imaginarni i daleki fašizam, trebali bismo se koncentrirati na konkretan, ustaški fašizam, koji je imao sve one karakteristike koje povezuje s fašizmom i nacizmom, ali je uz to imao i još neke dodatne. Te dodatne karakteristike ustaštva su upravo one koje su preživjele slom ostalih oblika fašizma i nacizma, i s kojima se danas suočavamo. Pritom prije svega mislim na antisrpski i antijugoslavenski karakter ustaštva. Ni jedno ni drugo nije bilo nužan dio te ideologije, čak ni u okviru fašističkog i nacističkog okvira. To da su ustaše bili antisemiti, da su bili protiv Židova i Roma, to ih određuje kao zagovornike nacističke ideologije. Ali, ta ideologija sama po sebi ne bi nužno rezultirala genocidom nad Srbima i masovnim ubijanjima svih koji su bili jugoslavenski orijentirani, da ustaštvo u sebi nije imalo i taj specifičan, domaći dodatak.

Ustaštvo je specifično po tome što je ustalo na svoje sudržavljane, mirne susjede koji su govorili isti jezik, koji su bili kršćani, od kojih su se mnogi zajedno borili u istoj vojsci u Prvom svjetskom ratu, a koji nisu dali nikakva povoda za ono što im se dogodilo. U NDH su domaći fašisti – ustaše – otvarali logore za domaće stanovništvo. U tom je smislu njihov zločin još i teži, a naša

odgovornost da pravilno interpretiramo karakter ustaštva još veća.

Čak i **desnica u Hrvatskoj pokušava prisvojiti antifašizam**, tvrdeći da su, recimo, pravi vođe antifašizma u Hrvatskoj klerici, a ne partizani. Antikomunizam, koji je potkopao ideju antifašističkog konsenzusa u cijeloj Europi – zbog čega danas i imamo slične trendove revizionizma i rehabilitacije raznih „light fašizama“ u nizu zemalja na istoku i zapadu tog kontinenta – otvara širom vrata tezi o „kontroverznosti“ događaja iz Drugog svjetskog rata. Nema tog događaja u vezi s partizanima koji nije danas postao „kontroverzan“. Obilježavanje ustanka i komemoriranje žrtava – npr. u Srbu – kao i postojanje Dana antifašističke borbe u Hrvatskoj – danas se redovito označeno upravo tom riječju.

Cilj je „zamutiti vodu“ kako bi se u njoj „lovalo u mutnom“: kako bi ustaše isplivali u najmanju ruku kao „jednaki“ partizanima, a u stvarnosti – kako bi bili rehabilitirani kao žrtve, a partizani proglašeni zločincima. Na tom valu surfa i današnja revizionistička ideologija rehabilitacije ustaštva. Danas je ne samo postalo normalno ustaše i partizane smjestiti – i to skoro uvijek – u istu rečenicu, nego i tvrditi da su najveće žrtve Drugog svjetskog rata, zapravo, blajburške žrtve, a ne nevin narod, prije svega Romi, Židovi i Srbi, a potom i drugi Jugoslaveni, koje su ustaše masovno i od prvog dana ubijali. Čim su „ustaše“ i „partizani“ u istoj rečenici (npr. „dosta je bilo više bavljenja ustašama i partizanima“, ili u okviru sintagme o „dva totalitarizma: fašističkom i komunističkom“), ustaše se uzdižu a partizani ponizuju.

Ustaše i partizani nisu isto i nikada ne mogu postati isto. Njima nije mjesto u istoj rečenici, ni u nekoj – u Hladnom ratu skovanoj i od strane SAD-a propagiranoj – tezi o „dva totalitarizma“. Temelj antifašističke Europe – dok je ona bila takva – sagrađen je na jasnom označavanju fašizma i nacizma, kao i svih njegovih lokalnih verzija i varijanti, kao jedinstvenog zla, zla bez presedana i paralele, bez usporedbe s drugim zlima koja su nastala u Evropi. Ni imperijalizam ni ekstenzivni državotvorni nacionalizam, ni komunizam pa čak ni staljinizam – koliko god bili nasilni i zločinački prema pojedinim svojim stanovnicima, rasama i klasama, kao i prema drugima izvan granica političkih jedinica koje su kontrolirali – nisu, stoga, bili uz bok fašizmu i nacizmu. Volio bih vidjeti što bi se dogodilo nekome tko bi 1945. rekao da su nacisti i britanski vojnici isto, ili da su sovjetski vojnici isto što i fašisti. Što bi se čak i danas u Njemačkoj dogodilo onima koji bi rekli da su oni rijetki antifašisti koji su pružali otpor Hitleru isto što i Hitler? Nedavno je njemačka premijerka, Angela Merkel, rekla da je saveznička operacija u Normandiji (započeta na Dan D) bila početak oslobođenja Njemačke. Ali, neka danas to netko kaže u Hrvatskoj za prve pucnje u Srbu i u Banskome Grabovcu – i bit će proglašen u najmanju ruku „kontroverznim“. Tako je to u zemlji čiji je glavni grad promijenio naziv svoje ulice 8. maja 1945., i do danas ga nije vratio.”

O ZLOČINU U BANSKOM GRABOVCU

U tom kontekstu, dopustite da se samo kratko osvrnem na dvije teze koje danas razvijaju revizionisti, oni kojima je cilj predstaviti ustaše kao borce za slobodu, a ljude poput Vasilja Gaćeše i Nikole Demonje, hrabre banijske partizane, kao teroriste – sasvim u stilu izjava Andrije Artukovića na njegovu suđenju u Zagrebu 1986. godine. Obje sasvim dobro ilustriraju ove trendove o kojima sam upravo nešto rekao. Obje nastoje pokazati ustaše kao žrtve, a partizane, Srbe, Jugoslavene, Židove i druge kao zločince, kako bi time prikriale pravi karakter ustaštva i potom ga opravdale.

Prva teza odnosi se na to da su nasilje započeli ustanici, a ne ustaše. U noći između 23. i 24. jula 1941., grupa Banijsaca, predvođena Vasiljem Gaćešom, napala je žandarmerijsku stanicu i željezničku stanicu ovdje, u Banskome Grabovcu, te je tada poginulo nekoliko službenika NDH, odnosno ustaša. To se uzima kao opravdanje za represalije koje su uslijedile. Revizionisti tvrde da je masovni genocidni zločin koji je ovdje – i u susjednoj Glini – počinjen u julu 1941., bio zapravo opravdani i jedini mogući odgovor na nasilje koje su započele ustaničke jedinice, predvođene Gaćešom.

Međutim, pritom se „zaboravljaju“ dvije okolnosti. Prvo, nije točno da prije toga nije bilo nasilja prema Srbima, Židovima i drugima. Nasilje u NDH počinje već u travnju 1941: u Gospiću već 10. travnja uhapšeno je 20 muškaraca Srba, a u Novoj Gradišci 11. travnja – njih 57. To se nastavlja svakodnevno u aprilu i maju i junu 1941. Logor Danica u Koprivnici otvoren je već 15. aprila. U Starom Petrovom Selu već 17. aprila ustaše napadaju srpska sela, i ubijaju 25 ljudi. Da ne nabrajam dalje, treba se sjetiti samo logora u Kerestincu koji je otvoren već u aprilu, i u Jadovnu – u maju te godine. Prema tome, tvrdnja da su ljudi Vasilja Gaćeše bili prvi nasilnici u NDH je lažna. U svojoj biti je ustaški pokret bio nasilan, pa je stoga i koristio nasilje već od samog početka. Banijska nije bila na Marsu, nego je bila sastavni dio tada ustaške države – u kojoj su već u aprilu proglašeni rasni zakoni, u kojoj je zabranjena ćirilica, u kojoj je oduzimana imovina a ljudi nasilno raseljavani iz svojih domova.

A i da jesu, da su doista oni bili prvi koji su koristili nasilje, ničime se ne može opravdati odmazda koja je uslijedila. Za ubojstvo trojice ljudi, ne može biti odgovorno njih 1,285. Tako masivna odmazda moguća je samo ako se na Srbe primijeni pravilo kolektivne krivice, kao što je bio slučaj u okviru ustaškog poretka.

Druga revizionistička teza odnosi se na opravdavanje takvog nasilja nad cijelim srpskim

narodom i nad Jugoslavenima time što je navodno cijela međuratna Jugoslavija bila jedna vrsta „tamnice“ za hrvatski narod. Teza otprilike glasi ovako: ustaška odmazda nad Srbima i Jugoslavenima bila je opravdana zato što su oni činili nasilje nad Hrvatima u Kraljevini Jugoslaviji, u kojoj se provodio pokušaj uništenja hrvatskog identiteta. Unitaristički karakter međuratne Jugoslavije bio je, po toj tezi, motiv, povod i razlog za nasilje u NDH. Srbi i Jugoslaveni su, dakle, dobili što su tražili – a NDH je bila samo reakcija na unitarizam.

Ta je teza, također, lažna. Prije svega, Kraljevina SHS, odnosno Kraljevina Jugoslavija nije negirala hrvatski identitet – ili barem, da budem potpuno precizan, nije ga negirala ili pokušala ograničiti više od srpskog identiteta ili više od slovenskog. Štoviše, već je po njenom samom imenu jasno da je ona uvažavala taj identitet (i bila prva država koja se nazivala i hrvatskim imenom u modernoj povijesti), a od 1939. da ga je i institucionalizirala u okviru Banovine Hrvatske. Jugoslavija – ni prva ni druga – nije provodila nikakav genocid nad Hrvatima, tako da je teza o NDH kao o „izrazu želje hrvatskog naroda za slobodom“ od neke strane okupacije – lažna.

Drugo, posebno je lažna teza o navodnom pokušaju Srba iz Hrvatske da dominiraju nad Hrvatima, ili o njihovom povlaštenom statusu. Dovoljno je pogledati uokolo, pa vidjeti kakve su to „privilegije“ imali banijski, lički, kordunaški i drugi krajevi u kojima je živio velik broj Srba. To su bili najnerazvijeniji i najsiromašniji krajevi – i takvi su ostali u Jugoslaviji i još više nakon Jugoslavije. Teza o svemoćnim Srbima koji upravljaju Hrvatskom ista je kao i teza o svemoćnim Židovima koji upravljaju svijetom, a time i svakom pojedinom nacionalnom državom. To je tipična antisemitska laž, koja se u novim okolnostima više ne ponavlja (iako se i dalje širi u podzemlju) u odnosu prema Židovima, ali se redovito ponavlja u odnosu prema Srbima i Jugoslavenima. Dovoljno je samo čitati što današnji zagovornici ustaštva govore o „moćnim Srbima i Jugoslavenima“, ili o „manjinama“ općenito, koje navodno i danas upravljaju Hrvatskom: postavljaju i ruše vlade kako hoće, vladaju iz sjene i upravljaju svime. Čujemo danas i da je potrebno većinu zaštititi od manjine, kako je na prvom mjestu ostvarivanje prava većine, a ne manjina – i kako je većina ugrožena od postojanja i „moći“ manjina. Cilj takvih teza je u novom marginaliziranju ili potpunom uništavanju manjinskih grupa.

Ove dvije teze – o Vasilju Gaćeši kao čovjeku koji je izazvao nasilje, te o karakteru jugoslavenske države koji ga je opravdavao – danas su glavni stupovi revizionističke interpretacije masovnih ubojstava počinjenih ovdje, u Banskom Grabovcu i okolnim mjestima 1941. godine.

Stoga i mi ovdje, na ovome mjestu, moramo reći da ih najoštrije i bez ostatka odbacujemo.

Odbacujemo ih zato što pokušavaju relativizirati, ili čak i opravdati, dubinu i težinu stradanja Srba u julu 1941. Ničime se ne može opravdati takvo nasilje: ni navodnim karakterom Kraljevine Jugoslavije, ni – možda nepromišljenim – akcijama Vasilja Gaćeše. Ustati protiv ustaškog režima, koji je do 23. jula 1941. već pokazao svoje zločinačko lice na mnogim mjestima u neposrednoj blizini Banije, bila je vjerojatno taktički nepromišljena i nedovoljno dobro provedena, ali časna odluka. Vasilj Gaćeša stoga zaslužuje naše poštovanje kao borac za slobodu, ustanik koji se prvi – ili među prvima – suprotstavio ustaškom zlu, i koji je za sobom poveo mnoge.

Odbacujemo revizionističke teze i zato što one imaju sasvim direktne posljedice za sadašnjost. Stari ratovi često služe kao priprema za nove, a njihove interpretacije – posebno one koje tvrde da oni nisu završeni, ili nisu završeni kako treba – postaju temelj za ideju osvete, a time i kao priprema za novi rat. Nije Slavko Goldstein slučajno nazvao svoju knjigu o početku Drugog svjetskog rata, a time i o zločinima ustaša: 1941: godina koja se vraća. Ne tvrdim, naravno, da je rat neizbježan ili da će se sigurno dogoditi. Ali i krajem 1980-ih smo vjerovali da se rat nikada ne može dogoditi, pa se ipak dogodio. Da bi se rat dogodio, potrebno je da se steknu pretpostavke za njega – a one, srećom, ne ovise samo o nama ovdje, nego o čvrstoći međunarodnog poretka. I 1941. i 1991. bile su moguće zato što se raspao međunarodni poredak, pa je nastupilo doba kaosa i anarhije u kojem su naši domaći nasilnici preuzeli vlast i proveli – uz ono što su od njih tražili strani gospodari, i ono što su sami htjeli i za što su se spremali. Oni su – kako i sami kažu – uvijek spremni, ali da li će iz faze „spremnosti“ ući u fazu genocida, to zavisi, srećom, ne samo od njih – nego i od nas.

Ali, ne treba se ni zavaravati o tome što bi neki od njih učinili i danas, kad bi to samo mogli. Ovi koji opravdavaju zločine na Baniji posebno.

Na nama je, međutim, da ne ignoriramo postojanje revizionizma i da ga ne shvaćamo olako. On je ne samo uvreda žrtvama koje ovdje komemoriramo, nego je i prijetnja sadašnjim i budućim generacijama. (preneseno s portala DNEVNO hr).